

CULTURA I PROXIMITAT

L'impacte de la cultura és molt més ampli i més profund del que es creu, no només des de l'acció política, sinó des de la consciència col·lectiva de la nostra societat. La cultura ocupa un espai nuclear del tipus de vida que hem de buscar; ajuda a desenvolupar els vincles socials, genera i cohesiona la identitat personal i col·lectiva i satisfà les necessitats més profundes d'auto-realització.

La capacitat de la cultura per afectar la qualitat de vida, és una bona raó per implementar la planificació de la cultura en l'àmbit comunitari, és a dir el treball cultural de proximitat.

Una introducció general a grans trets

Els termes cultura i proximitat podríem dir que són concomitants, o que l'un forma part indestriable de l'altre, ja que és difícil imaginar una cultura que no estigui vinculada a unes coordenades espacials i temporals concretes, lligades a una comunitat. Potser l'única realitat que s'escapa d'aquesta visió de la cultura, sigui allò que ja coneixem com a cultura transnacional, i que en realitat és la internacionalització d'una sèrie de manifestacions d'una cultura concreta.

Potser la millor manera de poder trobar un fil que permeti el desenvolupament tant d'un discurs com d'una metodologia, és parlar de polítiques de proximitat i de treball cultural de proximitat, més que de cultura i proximitat. Un treball que haurà d'abraçar des de les arts a la ciència, passant per les tradicions, les creences, els hàbits, les tecnologies, etc.

Així doncs, les polítiques que han d'orientar el treball cultural de proximitat són alguna cosa més que la simple proximitat física de les accions culturals. No n'hi haurà prou amb acostar i acostar-nos a la gent, caldrà construir un discurs molt més ampli –i a voltes complex– així com un conjunt articulat de mecanismes d'implementació d'aquest. És cert però que hi ha una component vinculada a la part física, a la terra, el suport i les distàncies, que obliga a la cultura de proximitat a desenvolupar-se, contemplar-se, ser consumida, etc. ... en el territori. Però no en un territori neutre, escenari mut o passiu, sinó en un territori dinàmic i actiu que propicia la complicitat dels agents locals i la implicació de la gent, amb processos de concertació.

Seguint el mateix fil conductor, la idea de proximitat no està tant vinculada al contingut de les propostes com a la metodologia. No hi ha àmbits de la cultura que siguin més "pròxims" que d'altres, és la manera d'abordar-los, de treballar-los, allò que els farà caure dins els límits del que considerarem proximitat.

Qualsevol equipament especialitzat pot desenvolupar programes de proximitat, sempre que compleixi amb les coordenades metodològiques i la orientació general del treball cultural de proximitat, però cal considerar que hi ha alguns equipaments privilegiats per implementar el concepte de Cultura de Proximitat o treball cultural de proximitat: la biblioteca i els centres culturals polivalents, tot i que seran aquests darrers els que podran desenvolupar un ventall més ampli tant de relacions com de possibilitats, per la seva concepció i per la seva missió intrínseca. Els centres culturals polivalents han de ser els principals baluards d'aquesta genuïna manera de treballar des de la cultura.

Tot i que hom pot considerar-ho implícit en el plantejament, cal remarcar que els ajuntaments, malgrat les limitacions del seu actual marc competencial, han tingut, tenen i han de continuar jugant un paper clau en aquesta dimensió de la cultura, contribuint a garantir la provisió d'oportunitats culturals, activitats i serveis culturals a les comunitats locals. Aquest rol, tant en relació a la facilitació com a la provisió, ofereix als ajuntaments una via única per connectar amb la qualitat de vida de les persones del municipi, les seves activitats, valors i creences.

Un model d'integració de dues estratègies clàssiques: la democratització de la cultura i la democràcia cultural.

Aquestes dues maneres d'entendre la intervenció cultural i que durant la dècada dels 80 es van desenvolupar a casa nostra gairebé com a dues línies oposades, han estat àmpliament estudiades, debatudes i són suficientment conegudes en el nostre context professional. L'aplicació de cada una d'elles té llums i ombres, i podem dir que han quedat com dues forces que ens han de permetre traçar un vector resultant, que aprofitant el millor de cada un dels plantejaments teòrics, així com de moltes de les realitzacions pràctiques que s'han dut a terme

en els darrers anys, marqui una línia de treball de síntesi orientadora d'aquesta nova manera de fer que en volem dir polítiques culturals de proximitat.

De la democratització

En el nostre context sociocultural, la gent no percep la cultura com quelcom del que formen part i els pertany, la cultura és una cosa de la gent culta, de determinades classes socials i sobretot dels polítics.

De la herència de la il·lustració i de la tradició de l'educació n'haurien de sorgir mecanismes per enfortir el coneixement de les arts i els bens culturals en general. La democratització de la cultura havia d'estendre la igualtat a l'esfera cultural, de manera que la població – independentment del seu nivell sociocultural - tingues la possibilitat de compartir els beneficis de l'anomenada "alta cultura". Aquest objectiu no ha perdut vigència, ja que en diguem com en diguem, hi ha un nivell professional de creació cultural i sobretot artística, que no està a l'abast de tothom; la qual cosa obliga a un treball de mediació específic perquè el comú de la gent en pugui gaudir. Reconèixer que hi ha savis, especialistes, erudites, artistes, no és perillós ni antidemocràtic, allò que si ho és, és mantenir-los a una prudent distància de la població.

La immensa majoria de les accions s'emmarquen en el que coneixem com a difusió. L'altra gran línia és la formació, un gran calaix de sastre a través del qual es pot arribar a tota la població. Unes estratègies que s'han d'emmarcar en el desenvolupament del principi general d'igualtat d'oportunitats.

En aquest context la paraula clau és accés, i els esforços per assolir aquest objectiu inclouen la descentralització –aquí hi ha una accepció física del concepte proximitat- de les activitats, l'aplicació d'algunes dimensions del principi de subsidiarietat, així com algunes formes de creació de públics. La creació de públics que pot entendre's com una activitat encarada a ampliar l'accés a la cultura i arribar a nous públics en relació a l'alta cultura tradicional, però també pot ser vista com un instrument per al desenvolupament de la riquesa cultural a través de les arts i altres pràctiques culturals o expressives.

De l'ampli bagatge dels plantejaments de la democratització, en volem destacar alguns aspectes que creiem ens ajudaran en la construcció d'aquesta nova idea-força.

1. La importància del producte i el valor de l'excel·lència

Un dels fonaments d'aquesta gran estratègia d'intervenció es basa en la idea que hi ha un reduït nombre de productors culturals específics (especialment artistes) i un ampli sector de població a qui fer arribar aquestes produccions. En aquesta transacció el producte cultural és l'element important, allò que cal preservar i sobre el que cal focalitzar l'atenció. Si ampliem el ventall o el concepte "producte" a altres fets, pensaments, convencions, manifestacions, etc. és a dir a una visió més ampla de cultura, podem subscriure que el "producte cultural" és un dels elements de treball fonamental en les polítiques de proximitat.

Aquesta importància del producte s'ha de manifestar tant en la recerca de l'excel·lència intrínseca, com en totes aquelles accions que tenen relació amb la seva producció o la seva posada en comú: la seva difusió, la seva interpretació, etc.

3. La separació amateur - professional, art - expressió

En la concepció cultura = especialista = art queda prou clar quin és el rol social de cada una de les parts, amb l'accent posat en la importància d'allò que fan els artistes i una mirada condescendent cap a tot allò que és fruit de les afeccions particulars o col·lectives.

La separació entre art i expressió és bona, ja que deixa clar quin és el camp de treball de cada una de les pràctiques, de la mateixa manera que ho és diferenciar de forma genèrica

una dedicació professional a un camp d'una que no ho és. És imprescindible reconèixer també un sector intermedi de llums i ombres, així com moltes passeres d'anada i tornada entre els dos sectors.

El posicionament de la proximitat ha de ser el de reconèixer els dos sectors, però eliminant-ne les jerarquies i les possibles subordinacions, tot mantenint les diferències i els diferents rols que han d'assumir en cada context cultural.

4. La necessitat de la gestió

Tot i que en els anys 80 al nostre país es va viure un cert enfrontament entre l'animació i la gestió culturals, el temps –sense donar la raó a cap de les dues opcions- ha acabat demostrant que la lògica de la planificació és imprescindible, que fixar-se objectius és l'única manera de saber on anem, preveure indicadors és apostar per la garantia en l'acció, etc. I tot això s'ha demostrat eficaç no només en les estratègies més vinculades a la difusió o al consum, sinó també en tot allò que està més prop dels processos, del treball de base, de les estratègies més sòcio, de les iniciatives més comunitàries.

De la democràcia

En un món dominat per l'efecte del resultat, el valor del producte acabat, així com per l'enlluernament que sovint provoca en els debutants, amateurs o practicants ocasionals la visió dels professionals, amb l'aparent glamour de les arts, caldrà treure la pols a la idea del valor del procés o del camí, de la mateixa manera que caldrà potenciar tots els efectes col·laterals possibles que ajudin a estendre la mirada cap a altres disciplines, cap a la reflexió sobre allò que es fa, sobre el context, sobre els límits... en definitiva cap a la consciència del fet cultural en un sentit ampli, complex i dinàmic.

Hi ha una altra manera de veure la política cultural, més enllà de l'impacte de les produccions culturals, que pot ser mesurat: veure-la com una via d'expressió, com un conjunt obert d'experiències significatives per a les persones. En aquest cas s'ha de maldar perquè les persones, els grups i les comunitats tinguin accés a experiències estètiques riques, complexes i diverses, així com al debat sobre les idees, a la comprensió dels fenòmens científics i tecnològics, etc. Lluny de la idea falsament democràtica de que tothom pot ser creador o artista, més aviat amb la de que la via més fàcil d'acostar-se i entendre un fenomen és l'experiència, les propostes per treballar amb les arts, han de poder servir com a via d'entrada a aquelles arts de debò, no pas com a via paral·lela i minusvàlida, com una mena de sucedani.

Utilitzant la lògica expressiva i basant la política cultural en el principi de l'experiència, podem ampliar el terreny de la política cultural des de les arts tradicionals fins a un món sencer d'experiències estètiques que incloguin l'auto-expressió dels artistes aficionats, dels grups socials i ètnics i de les comunitats locals; podem endinsar-nos en el coneixement de la ciència o en la renovació dels discursos i el pensament. I també podem incloure els productes de les indústries creatives, així com els partenariats entre l'art i l'empresariat. L'objectiu principal serà que aquestes activitats satisfacin la necessitat d'experiències significatives de tots els grups i estils de vida de la ciutat, no només dels més privilegiats.

De l'ampli bagatge dels plantejaments de la democràcia cultural, en volem destacar alguns aspectes que creiem ens ajudaran també en la construcció d'aquesta nova idea-força.

1. La igualtat d'oportunitats

Alguns grups de defensa dels drets humans i de les minories han fet seu l'eslògan: tots iguals, tots diferents. Aquest pot ser també un principi en l'aplicació de les polítiques de proximitat. Totes les persones tenen el mateix dret a participar en la construcció permanent

de la seva cultura, al mateix temps que tenen el dret a gaudir d'allò que fan els altres; això no s'ha d'entendre però en el sentit que tothom té les mateixes atribucions, les mateixes responsabilitats, les mateixes habilitats, les mateixes capacitats, les mateixes aspiracions, les mateixes consideracions, etc.

Allò que cal garantir –i les polítiques de proximitat poden ser una eina especialment útil- és la llibertat de les persones a escollir el seu camí i a caminar-lo.

2. La importància del procés

Potser es pot entendre l'origen d'aquest valor entroncant-lo amb les filosofies que ressalten que allò important del viatge és el camí, no el destí o el punt d'arribada. Entremig hi ha plantejaments comunitaristes, certes crítiques a l'ordre establert i al poder entès de forma convencional, així com lectures humanistes. Malgrat el conglomerat teòric i filosòfic d'aquesta manera d'entendre l'acció social i cultural, hi ha un punt de clara rellevància: els mitjans per arribar a un objectiu, formen part d'aquest mateix objectiu i el camí pot arribar a ser tant ric i enriquidor com el fet d'assolir el destí.

Aquesta assimilació en importància entre procés i resultat és complexa, però esdevé una de les claus del treball en les cruïlles de qualsevol intervenció en i amb la comunitat.

Un procés grupal i social que té també una dimensió individual molt important.

3. La participació

Aquí cal no confondre's entre les moltes accepcions del terme participació i quedar-se només amb la més clara i genuïna: participar és actuar conjuntament, és tenir i exercir la capacitat de modificació de l'objecte de la participació. Vista d'aquesta manera la participació passa de ser quelcom instrumental a constituir-se com una de les columnes vertebradores de l'acció, un element clarament diferenciador davant d'altres maneres de fer.

Passarem per alt la idea numèrica, el públic i el consum, i els deixarem només com a elements secundaris en l'avaluació dels processos i l'anàlisi dels resultats. El funcionament dels processos de masses han posat en entredit allò de quan la quantitat esdevé qualitat.

La participació passarà a ser la principal eina d'inclusió de les persones en els processos, així com d'assumpció de responsabilitats personals i col·lectives.

4. La subsidiarietat

L'aplicació directa d'aquest principi, pot portar –i de fet porta- a la delegació sense control, a l'abandó o el desistiment de funcions i responsabilitats públiques. També és cert que es pot tenir una dimensió pública, es pot prestar un servei públic o es pot assumir una missió pública, sense ser administració; però la legitimitat no es pot autoatorgar, com tampoc es pot autoproclamar la representativitat.

Dit això cal situar el principi de subsidiarietat condicionada, com una bona eina de treball a l'hora d'establir les relacions entre els agents que actuen en un territori.

Quatre costats d'un polígon irregular

1. La irrellevància del "QUE"

En el treball cultural de proximitat, ha de tenir-hi cabuda qualsevol tipus d'activitat, s'ha de poder treballar des de qualsevol àmbit de la cultura i en tots els seus matisos i nivells.

Malgrat la tendència a considerar alguns àmbits preferents, entre els quals les arts, el patrimoni o les tradicions en poder ser exemples, no es pot descartar la ciència i la tecnologia, el pensament, els valors i les creences, els hàbits o la vida quotidiana.

2. Un accent en el "COM"

Si alguna cosa ha de marcar diferències del treball de proximitat amb d'altres posicionaments o aproximacions a la cultura, ha de ser la manera de fer les coses. Una manera que ha de sorgir de la fusió de dos grans metodologies: la gestió cultural i l'animació cultural.

3. La importància del "QUI" i "AMB QUI"

Perquè la proximitat superi la seva accepció estrictament física, per esdevenir una categoria qualitativa, ha d'agafar una especial importància les relacions de cooperació i de complicitat dels agents culturals i socials implicats.

Ha de ser doncs un compromís compartit entre agents públics i associatius, amb la incorporació del sector privat que tingui la capacitat de subscriure postulats de dimensió social de la seva activitat.

4. La supremacia del "ON"

Si hi ha un eix clar, indiscutible i de base en qualsevol intervenció cultural de proximitat és l'eix territorial, la qual cosa no vol dir restringidament local. La màxima aplicable és la clàssica: "pensa global, actua local".

Darrerament hi ha una gran tendència a defensar la mobilitat de la població, es parla de grans àrees que poden compartir serveis culturals, que la gent es pot desplaçar amb facilitat quan les propostes són prou clares i potents. Aquest és un discurs que a molt estirar es pot aplicar al consum d'alguns productes culturals concrets (les arts de l'espectacle i algunes exposicions), però que no té cap mena de sentit quan hi volem afegir participació, processos, concertació...

Una altra dimensió del "ON" està relacionada amb els equipaments i, com ja s'ha dit a la introducció no hi ha uns equipaments únics, però si alguns de més ben posicionats que d'altres.

Dues línies metodològiques per al desenvolupament de projectes

Per acabar de tancar una mica el cercle, o per aterrar una mica més en el quotidià de la feina de les persones que han d'imaginar possibles projectes en aquesta nova dimensió del treball cultural, hi ha dos grans línies o eixos que han d'acabar sent condicions sine qua non per a la identificació de projectes culturals que actuïn en aquesta dimensió que en diem proximitat.

1. Que responguin a una necessitat concreta de l'entorn (o a l'aplicació justificada i raonada d'una necessitat genèrica)

En l'esquema clàssic de la planificació queda molt clara la importància de l'anàlisi de la realitat, del treball de camp, del coneixement del medi... o com se'n vulgui dir; tota persona que ha passat per un procés de formació (formal, no formal, informal, etc.) ho sap. Però en la pràctica allò que més abunda són les propostes que hom ha vist o llegit i ha aplicat directament, o les que s'han anat heretant de no se sap quina rutina i que, en molts casos, han passat a formar part d'una mena d'estàndard, que no té cap mena de fonament.

En aquesta anàlisi ens trobarem amb la ja clàssica relació demanda-necessitat, així com amb tot el que ja sabem de la retroalimentació que es produeix entre oferta i demanda. En cada cas, hom sabrà com resoldre la seva articulació, així com l'establiment de prioritats. Val a dir però, que l'estricta seguiment de la demanda, fins i tot de la pressió, no és una font de bons resultats.

2. Que estiguin "concertats" amb l'entorn en la major quantitat de les parts del procés:

La idea de la concertació - que en un sentit més ampli pot derivar d'un pacte per la cultura - ha de ser el gran element de treball; gairebé l'única manera de bastir projectes de proximitat. Aquest "arranjar amb algú... pactar... arranjar entre elles les parts... harmonitzar, conciliar... fer procedir d'acord..." (que és com ens descriu el terme el diccionari de la nostra llengua), que ha d'acabar amb un repartiment de responsabilitats i una assumpció conjunta.

Una conseqüència directa d'aquest plantejament és que un projecte de proximitat no pot tenir un sol protagonista, un sol agent, una sola mà executora, s'imposa el treball coral com a mètode de la proximitat.

Aquest concert pot ser total o parcial i pot arribar a tenir tantes interpretacions i matisos com es vulgui, però ha d'afectar les parts nuclears de cada un dels projectes: la formulació de la necessitat, l'elaboració de la proposta, el desenvolupament de les accions i la valoració de l'impacte.

Algunes exclusions explícites

Metodològicament no és un gran sistema la definició per negació, però sovint ajuda a aclarir les coses, així doncs podem ressaltar alguns mals usos del concepte i el seu desplegament.

1. La utilització de la cultura com a eina de contenció dels conflictes socials.
2. La suplantació del treball social (assistencial) pel cultural.